

Қарт өкенді, – дедің бе?
Елжірейді өзегім,
Ауырады белім де.
Қаза болып көзелім,
Халім қиын менің де.
Алатауды айналсам,
Алғадайды табам ба?
Сарыарқаны сандалсам,
Саңлағымды табам ба?
Өлім деген у екен
Мендей кәріп адамға.
Күнде үйімде күніренем,
Көзіме жас алам да.
Соңғы бөлігі:

Темір өзек пенде жоқ,
Өлмес адам елде жоқ.
«Орынсыз, – деп, – өлімі»
Ондай ойлау менде жоқ.
Көп жайланған жабының
Жал-құйрығы сұйылар.
Сол сияқты Жамбылдың
Жұқарыңқы түрі бар.
Көңілі бос – кәрінің
Көкейлерің ұғынар,
Көтермей жан жалының,
Көзден жасы құйылар [1, 221 б.].

Берілген жоқтау мәтінін мазмұнына орай екі бөлікке бөліп қарастырсақ:

Басқы бөлігінде ұлын қимастық сезіммен

күңірене жоқтай отырып, өз халін, ащы зарын баян етеді.

Соңғы бөлігінде ақын өлімнің заңдылық екенін, өлмейтін адам болмайтынын мойындайды, демек, өлімге мойынсынады.

Сондай-ақ берілген жоқтау мәтінінде сұрау түрінде «көрдің бе?», «дедің бе?», «табам ба»? жырлау жиі ұшырасады. «Бе?» сұраулық шылауының да қайталана қолданылуы үлкен стилдік мәнге ие.

Демек, байқағанымыздай, соғыс жылдарында да қазаға қатысты жырлар кең қолданыс тапты. Оның негізгі мазмұнында қаза болған адамды естірту мен жоқтау ғана емес, соғыс тақырыбын жағдайға байланысты бұрын-соңды бастан өтпеген сұрапыл оқиғаның құлашына, өресіне сәйкес көтерді.

1. Қазақ әдебиеті. Хрестоматия. – Алматы: Рауан, 1997. – 624 б.

2. Қозыбаев М.Қ, Қозыбаев І.М. Қазақстан тарихы.– Алматы: Рауан, 1997. – 224 б.

В статье рассматривается использование слов, относящихся к смерти, в годы войны.

The use of the word concerning with the death and its fragment in the year of war is regarded in this article.

А. Ж. Жапарова

ҚАЗІРГІ АҒЫЛШЫН ТІЛІНДЕГІ ОМОНИМДЕР

Омонимдер дегеніміз - дыбысталуы, сыртқы тұлғасы бірдей, бірақ ешбір мағыналық байланысы жоқ сөздер. Омонимдер мен көп мағыналы сөздердің өзара жақындығы бар. Осыдан келіп, кейде оларды бір-бірінен айыру қиындыққа соғады. Бірақ көп мағыналы сөздерден омонимдерді айырудың қиындығы барлық омонимдерге бірдей қатысты емес. Омоним сөздердің айырықша бір түрі есебінде омофондар мен омографтардың сөз тіркестеріндегі орфографиямен, орфоэпиямен қарым қатынасын ескермей болмайды. Омофондар дегеніміз — біркелкі айтылып, түрліше жазылатын сөздер. Мысалы, Ашшы — ас даярлайтын адам. Ащы — қарсы мағынасы — тұщы. Екеуінің де айтылуы — ашшы. Қарала — қарама-қарсы мағынасы — ақта. Қара ала — Қара түс пен ақ түстің аралас келуі; екеуінің айтылуы — қарала. Омографтар

дегеніміз — біркелкі жазылып, екпіннің алма-сып түсуіне байланысты түрліше айтылатын сөздер. Мысалы: бөлме («үйдің бөлігі») бөлме (бөл деген етістіктің болымсыз түрі), мармпа («столдық қағаз салатын жәшігі»), тармпа (тарт деген етістіктің болымсыз түрі). Жүп-жұбымен келген осы секілді омографтардың сыңарлары айтылуда екпін арқылы ажаратылады. Екпін аталған сөздердің зат есім сыңарларының соңғы буынына түседі де, етістік сыңарларының бас буынына түседі. Омонимдер – лексиканың бір тармағы. Ағылшын тілін енді ғана үйрене бастаған адам, әсіресе, омонимдерді естіп, қатты қиналады. Келеңсіз жағдайлар мен түсініспеушіліктер болмауы үшін, жаңа сөздер мен сөз тіркестерін жаттауды әдетке айналдырған жөн. Тиімдісі, сөздерді жүп түрінде жаттаған абзал. Ағылшын тіліндегі толық омонимдер дегеніміз

– дыбысталуы мен жазылуы жағынан бірдей сөздер. Олардың түрлі сөз таптарынан болуы да ғажап емес.

Мысалы:

a) **advance** – 1. ұмтылыс, прогресс (зат есім); 2. үстеме, айлық үстемесі (зат есім); 3. алдынала (үстеу); 4. to advance – ұмтылу (етістік); 5. to advance – даму (етістік);

b) **back** – 1. арқа, дене мүшесі (зат есім); 2. орындық арқасы (зат есім); 3. қорғаушы, әсіресе, спортта (зат есім); 4. қайта (үстеу); to back (етістік) – артқа шегіну; 5. to back (етістік) – арқа сүйеу; 6. to back (етістік) – қаржыландыру;

c) **call** – 1. айғай (зат есім); 2. телефон қоңырауы (зат есім); 3. қажеттілік (зат есім); 4. to call (етістік) – ат қою, есім беру; 5. to call (етістік) – айғайлау (назар аудару мақсатында); 6. to call (етістік) – қоңырау шалу; 7. to call (етістік) – жиналысқа шақырту;

d) **demand** – 1. сұраныс (зат есім); 2. Экономикалық сұраныс (зат есім); 3. жүктеме (зат есім); 4. шығын (зат есім); 5. қажеттілік (зат есім); 6. тұтынушылық (зат есім); 7. to demand (етістік) – талап ету; 8. to demand (етістік) – сұрақ қою; 9. to demand (етістік) – қажет ету; 10. to demand (етістік) – сотқа беру;

e) **department** – 1. бөлім, бөлімше (зат есім); 2. ведомство, департамент (зат есім); 3. министрлік (зат есім);

f) **drive** – 1. саяхат (зат есім); 2. подъезд (зат есім); 3. табандылық (зат есім); 4. кампания (зат есім); 5. соққы, әсіресе футбол мен теннисте (зат есім); 6. драйв (зат есім); 7. дисковод, компьютерде; 8. to drive (етістік) – көлік айдау; 9. to drive (етістік) – қозғалысқа келтіру; 10. to drive (етістік) – тебу, қуу; 11. to drive (етістік) – жүру;

g) **match** – 1. сіріңке (зат есім); 2. матч (зат есім); 3. жұп, теңі (зат есім); 4. to match – сай келу, үйлесу (етістік)

h) **meaty** – 1. етті (сын есім); 2. мазмұнды (сын есім);

i) **mean** – 1. сараң (сын есім); 2. пасық (сын есім); 3. әркімге тиіскіш, сөзбен мұқатқыш (сын

есім); 4. to mean – білдіру (етістік); 5. орта, ортасы (зат есім);

б. іші тар, қызғаншақ (сын есім);

j) **master** – 1. қожайын (зат есім); 2. мұғалім, ұстаз (зат есім); 3. шебер (зат есім); 4. нұсқа, түпнұсқа (зат есім); 5. to master (етістік) – игеру, меңгеру.

k) **mind** – 1. ақыл-ой, сана (зат есім); 2. to mind (етістік) – есте сақтау; 3. пікір, көз-қарас, ой (зат есім); 4. ынта, талпыныс, құлшыныс (зат есім); 5. көңіл-күй (зат есім); 6. to mind – бағып-қағу, қарау (зат есім); 7. to mind – қамқор болу; 8. to mind – қарсы болу. 9. to mind – құлақ түру. 10. to mind – ұмытпау, есте сақтау.

l) **mine** – 1. шахта, кен, көмір кені (зат есім); 2. мина (жарылғыш зат); 3. to mine (етістік) – көмір қазу, кен өндіру;

m) **spring** – 1. көктем (зат есім); 2. бұлақ көзі (зат есім); 3. серпіме (зат есім); 4. to spring (етістік) – бітеу; 5. to spring (етістік) – секіру; 6. to spring (етістік) – орнынан көтерілу, қарғып түру; 7. to spring (етістік) – пайда болу;

n) **spread** – 1. ара-қашықтық (зат есім); 2. таралым (зат есім); 3. айырмашылық (зат есім); 4. паста (зат есім); 5. бұрылыс- (зат есім); 6. to spread (етістік) – таралу, созылу; 7. to spread (етістік) – қанат жаю;

o) **square** – 1. шаршы (зат есім); 2. тор (зат есім); 3. алаң (зат есім); 4. төртбұрышты, тікбұрышты (сын есім); 5. дәлме-дәл, тура (зат есім); 6. перпендикулярлы, түзу (сын есім); 7. to square – түзелту, дұрыстау, түзу ұстау (етістік); 8. to square – тұрақтау (етістік); 9. to square – келісу (етістік);

p) **start** – 1. басы (зат есім); 2. старт, әсіресе жарыстарда (зат есім); 3. to start (етістік) – бастау; 4. to start (етістік) – оталдыру; 5. to start (етістік) – құрылу; 6. to start (етістік) – тітіркену; 7. to start (етістік) – пайда болу; 8. to start (етістік) – жолға шығу, аттану;

Назарларыңызға ағылшын тіліндегі дыбысталуы жағынан бірдей, бірақ жазылуында ерекшеліктері бар, ең көп таралған омонимдік жұптарды ұсынамыз:

ОМОНИМ	ДЫБЫСТАЛУЫ	ОМОНИМ
night – түн	[nait]	knight - сері
blew – үрледі (to blow - үрлеу)	[blu:]	blue - көк
cent - цент	[sent]	sent – жіберді (to send - жіберу)
knew – білді (to know - білу)	[nju:]	new – жаңа
sea – теңіз	[si:]	see – көру
wood – орман	[wu:d]	would – модальды етістік
right – оң, дұрыс	[rait]	write – жазу

week – апта	[wi:k]	weak – әлсіз
bury – жерлеу	[beri]	berry – жидек
know – білу	[nou]	no – болымсыз бөлшек
flower – гүл	[flauə]	flour – ұн
I – жіктеу есімдік	[ai]	eye – көз
red – қызыл	[red]	read – оқыды (to read – оқу)
meat – ет	[mi:t]	meet – кездесу
bare – киімді шешу	[beə]	bear - аю
role – роль	[roul]	roll – орау, рогалик
son – ұл	[sʌn]	sun – күн
two – екі	[tu:]	too – де атты қосымша бөлшек
brake – тежегіш	[break]	break – сындыру
sale – сатылым	[seil]	sail – теңізде қайықпен жүзу
not – болымсыз бөлшек	[nɒt]	knot – түйін, шишка
made – жасады (to make – жасау, өндіру)	[meid]	maid – қызметші, қыз
dear – қымбат	[diə]	deer – елік, бұғы
male – ер адам	[meil]	mail – пошта
way – жол	[wei]	weight – ауырлық
choose – таңдай	[tʃu:z]	chews (chew – шайнау) – ол шайнайды
stair - баспалдақ	[steə]	stare – тесірейе қарау

Ағылшын тіліндегі омофондар мен омографтар.

Омографтар дегеніміз – айтылуының әртүрлігіне қарамастан, бірдей жазылатын сөздер. Мысалы: **lead**. Өз кезегінде омофондар – бұл айтылуы бірдей, бірақ жазылуында ерекшеліктері бар сөздер. Мысалы: **rose** (раушан гүлі) және **rose** («**to rise**» етістігінің өткен шақ түрі). Егер де ағылшын тіліндегі омофондар мен омографтар тақырыбы сізге қызықты болса, онда мына сериялы кітапқа жүгінсеңіз болады *Collins Cobuild English Guides*. Ағылшын тіліндегі бірқатар омонимдерге көз жүгіртейік:

can (консерві банкісі) – can (модальды етістік)

wreak (кек) – reek (жағымсыз, жаман иіс)
 soul (жан) – sole (жалғыз, дана)
 route (маршрут) – root (түбір, тамыр)
 cent (цент) – sent («to send» етістігінің өткен шақ түрі) – scent (хош иіс)
 cell (жасуша, топ) – sell (сату)
 flat (пәтер) – flat (жазық)
 lie (алдау, өтірік айту) – lye (қышқыл)
 lead (қорғасын) – lead (бастау, жүргізу)
 pray (сыйыну) – prey (күрбан)
 need (қажет ету, қажетсіну) – knead (нан илеу)
 isle (арал) – aisle (қатарлар арасындағы жол, өткел)
 foul (лас, кір, сүйкімсіз) – fowl (үй құсы)

die (қайтыс болу) – dye (боюу, сырлау)

Ағылшын тіліндегі омонимдер өзінің әртүрлілігімен таң қалдырады, ағылшын тілі - өте бай тіл. Сіздің де шетел азаматымен сұхбат, пікір алмасу барысында, келеңсіз жағдайларға тап болмау мақсатында, сөздік қорыңыз әжептәуір жақсы болғаны абзал. Ағылшын тіліндегі омонимдердің көптігі соншалық, тіл үйренуші адам біраз қиындықтарға жолығуы мүмкін. Асылында, мұндай сөздер адамды тығырыққа тірейді, өйткені әр сөздің аудармасы сөйлемнің толық мағынасын ашпайды.

I can not open this can without hour help. – Мен бұл консерві банкіні сенің көмегіңсіз аша алмаймын.

Көріп тұрғандарыңыздай, сөйлемде екі **can** сөзі кездеседі, бірінші – бұл модальды етістік, оның аудармасы - «жасай алу, мүмкіндікке ие болу», екіншісі - «консерві банкісі». Әрине, бұл сөздің 1-ақ мағынасын білсеңіз, сөйлемді тәржімалау кезінде қиындықтарға кезігуіңіз ғажап емес. Мысалдан байқағандарыңыздай, шет тіліндегі сөздерді жаттау барысында, оның барлық мағыналарын қарастырған абзал. Сондықтан да, мұғалімдер мен оқытушылар синонимдер мен антонимдерге ерекше көңіл бөледі.

Ағылшын тілінде **can** тәрізді сөздер қатары алуан. Шет тіліндегі сөздік қорларыңызды кеңейту, байыту үшін синонимдер сөздігі мен

антонимдер сөздіктерін қолдансаңыздар болады, мысалы, Collins сөздігі – тамаша туынды.

I rose a rose near my house yesterday. – Кеуе үйімнің жанындағы раушан гүлін көтердім.

Бұл мысалда бірінші **rose - to rise** етістішінің Past Indefinite, яғни өткен шақ нұсқасы, ал екінші **rose** – бұл раушан гүлі.

Do you sell this parrot with cell or not? – Сіз бұл тотықұсты торымен бірге сатасыз ба, жоқ па?

Sell және **cell** сөздері әртүрлі жазылғанмен, дыбысталуы жағынан бірдей, яғни біл сөздер – омофондар болып табылады. Біріншісі- бұл **to sell** етістігі – сату дегенді білдіреді, екіншісі – **cell** бұл тор мағынасын көрсетеді.

Lead is in the store. I'd better lead you there. –

Қорғасын - қоймада. Мен сізге сол жаққа жол көрсетейін.

Бірінші **lead** сөзі – қорғасын, бірақ бұл сөздің транскрипциясы - [led]. Екіншісі – апару, жол нұсқау деген мағынасындағы етістік, оның оқылуы -[li:d]. Бұлар бір-біріне – омографтар болып келеді.

Шет тілін үйрену барысында, ағылшын тілінің кәдімгідей сөздік қорын құрайтын омонимдерге ерекше назар аударып, оларды жаттаған - әрбір үйренушінің өзін тілдік ортада еркін сезінуіне көмегін тигізеді.

Статья посвящена омонимам в современном английском языке.

This article is devoted to homonyms of modern English.

Е. И. Жоламанова

СОВРЕМЕННЫЕ НАПРАВЛЕНИЯ ЯЗЫКОЗНАНИЯ В КЫРГЫЗСТАНЕ

Русское и сопоставительное языкознание в Кыргызстане развивается в основном в русле структурно-семантических традиций. Лингвисты продолжают анализировать уровни языка, внутрилингвистические понятия, поэтому одной из проблем русского и сопоставительного языкознания в Кыргызстане является разворот в сторону современных направлений лингвистики, в сторону когнитивистики.

В диссертационных исследованиях последнего десятилетия в Кыргызстане подвергались сопоставительному анализу структурно-семантические особенности языковых единиц русского, кыргызского, английского, немецкого, турецкого языков, рассматривались пути их лексикографирования, проводилось типологическое сопоставление языков разного строя на материале различных грамматических элементов, осуществлялся сопоставительный анализ перевода языковых единиц. Гораздо меньшее количество диссертаций было посвящено разработке проблем собственно русского языка. В этой связи особую актуальность приобретает вопрос изучения языковых единиц в рамках когнитивной лингвистики.

В последнее десятилетие стали появляться диссертационные работы, посвященные исследованию когнитивных свойств лексических и

грамматических категорий. В рамках подобных исследований осуществляется анализ языковых элементов не только с точки зрения структурных и семантических характеристик, но и со стороны коммуникативных, дискурсивных, эмоциональных особенностей.

Анализ авторефератов кандидатских и докторских диссертаций, защищенных в Кыргызстане в последнее десятилетие, позволил выявить следующие направления в освоении новых лингвистических парадигм: *этнолингвокультурология, межкультурная коммуникация*. В этих диссертационных исследованиях уделялось внимание таким понятиям когнитивной лингвистики, как *лингвокультурный концепт, языковое сознание, языковая личность, языковая картина мира*. Было предпринято полипарадигмальное описание этнолингвокультурных концептов в русском и кыргызском языках. Проводилось полевое описание психических состояний «радость», «грусть», «тревога», «беспокойство», «тоска», «злость» в русском языке. Было изучено номинативно-функциональное поле психических отношений «любовь» - «ненависть» в современном русском языке. Темой для когнитивного моделирования послужило описание концепта «глаз» - «коз», «лицо» - «бет» в русском и кыргызском языках.